

ստան ըլլալուն, որ Սովսէս կըսէ ա-
նոր համար, թէ արևելքի կողմն է :
{այտնի բան է թէ արևելեան կողմ
ըսելով կիմանայ՝ կամ իր կեցած տե-
ղին համեմատութեամբը, որ էր Ղրա-
բիոյ անապատը, կամ հրէաստանը
ուր պիտի երթային հրեայք. որն ալ
ըլլայ՝ հայաստան անոր արևելքը կիյ-
նայ : Ինչէ գատ, հայաստան վերի
կիսագնդին մէջտեղուանքը ըլլալով,
գետերով՝ լեռներով՝ ծովերով պա-
տած, շատ յարմար էր աշխարհքիս
առջի գաւառը ըլլալու, և իր սքան-
չելի կլիմայէն գատ՝ բոլոր երկրիս ա-
ղէկ հանգամանքներն ունի. ունի
դաշտեր, լեռներ, ծովեր, գետեր, լճեր,
հանքեր, և այլն, ամէնն ալ միջակ
չափով. և ինչուան հրաբուխ ալ ու-
նեցած կերևնայ, ինչպէս որ ըսուած
է : Բայց մենք մէյմը աշուրնիս դար-
ձնենք Սասիս լեռանը վրայ, ինչ
կըտեսնենք անոր ուսը. մի թէ երկրորդ
դրախտը չէ՝ Երայ տապանը. արդեօք
ինչու համար ատ նաւը աշխարհքիս
վրայ ծփալէն ետև, երկրիս վրիժնալու
ատենը Սասիսին ծայրը հանգչեցաւ :
Շատ բնական էր, որ Եր տապանէն
ելածին պէս նորէն իր հայրենի եր-
կիրը, նորէն դրախտին մօտ տեղուան-
քը իջնայ, ու եղած փոփոխութիւնը
տեսնելով՝ զարմանայ թէ ինչ էր ա-
ռաջ և ինչ է հիմա. քիչ ատենէն ալ
նորէն գետինը ծաղկելով առջի վայել-
չութեան մէկ մասը տեսնէ :

Ուր է արդեօք հիմա աս դրախտը.
հայաստանին որ անկիւնը, որ գա-
ւառն է : Իւրականեան լեռանց կամ
Պինկէօլ լեռներուն վրայ նայողը շատ
չտարակուսիր անոնց քովերը գնելու
ան փափկութեան տեղը, ինչպէս որ
օտարազգի ճամբորդներ ալ կը-
վկայեն՝ տեսնելով ան երկրին մէջի
բիւրաւոր աղբիւրները, գոյնզգոյն
ծաղկընները, պարարտ բոյսերը և ամե-
նայն գեղեցկութեամբ զարդարուած
բլուրները :

1 Տես օրագրիս 227 երեսը :

Իսնիւթիս վրայ տեղնիտեղը խօ-
սուած է հայաստանի հնախօսութեը
մէջ. բայց մենք մեր ազգին գրաբառ-
չհասկըցողներուն համար աս համա-
ռօտ տեղեկութիւնը հոս տալով յու-
սանք որ աւելի համարում մըն ալ ա-
ւելցնենք ազգայնոց սրտին մէջ իրենց
հայրենի երկրին վրայ :

ԲԱՆՈՅԱԿԱՆ

Ինքերցասիրութիւն :

ՍԵՐ ազգին այլևայլ գովելի կամ
պարսաւելի յատկութիւններուն մէ-
կը սեպուած է ընդհանրապէս աս
բանս, թէ օտար ազգաց բնութեանն
ու սովորութեանը խիստ դիւրաւ կը-
հետեի : Գովելի կամ պարսաւելի
կըսեմ, վասն զի աս յատկութենէն
կրնան առաջ գալ՝ թէ մեծամեծ
օգուտներ, և թէ մեծամեծ փնաս-
ներ : Բայց մենք ան կարծիքին ըս-
տուգութեանը կամ անստուգութեը
վրայ, նմանապէս աս յատկութեան
պատճառին և օգուտներուն կամ
փնասներուն վրայ ուրիշ անգամ եր-
կայն բարակ խօսիլը հարկ սեպելով,
հոս կը համարինք թէ մեր ազգը ի-
րաւցընէ ունի աս ուրիշներուն հե-
տեւելու յատկութիւնը. ուստի կու-
զենք յորդորել որոնցն յատկութիւնը
մասնաւոր ջանքով բանեցընէ հիմա
եւրոպացւոց մէկ հատիկ գովելի և
փափաքելի բնաւորութեանը հետեւե-
լու, որ է ընթերցասիրութիւն և ու-
սումնասիրութիւն, քի գիրք կարդա-
լու և խելք սորվելու մասնաւոր ջանք
ու փափաք : Ի՞նչանց ասոր՝ եւրոպա-
ցւոց սովորութիւններուն հետեւիլը
այնչափ անօգուտ, մանաւանդ թէ
այնչափ փնասակար կըսեպեմ ասիա-
ցւոց, և մասնաւորապէս մեր ազգին,
որ կը համարձակիմ ըսել թէ անով
մեր ազգը կրնայ նմանցուիլ այնպիսի
ճամբորդի մը որ գիշեր ատեն իր չը-
գիտցած երկրին մէջ հեռուէն մեծա-

մեծ հանդէսներու, նուագարաններու, ուրախութիւններու ձայն լսէ, ու կարծելով թէ առանց առաջնորդի, առանց քալած տեղը տեսնելու անոնց քովը կրնայ երթալ, մէկ փոսէն մէկալը իյնայ. ունեցածը կորսունցընէ, և ուզածը չգտնէ: Իսկ թէ որ ընթերցասիրութեան և ուսումնասիրութեան ճրագը վառ ըլլայ ձեռքը, տարակոյտ չկայ թէ ապահով և հանգիստ կերպով ամէն ուզածին ալ կը հասնի:

Փորձով կը տեսնենք որ Եւրոպայի մէջ քանի որ ընթերցասիրութիւնը աւելցաւ, քանի որ տպագրութեան գիւտը հնարուեցաւ ու ծաղկեցաւ, որչափ առաջ գնացին եւրոպացիք ամէն կողմանէ. աս ալ յայտնի է թէ որ ազգերն որ աւելի ընթերցասէր են՝ աւելի ալ ծաղկած են՝ թէ քաղաքականութեամբ, թէ գիտութեամբ և թէ ճարտարութեամբ. նոյնպէս որ ազգերն որ ուրիշներէն աւելի ծաղկած են աս բաներու մէջ, ուրիշներէն աւելի ալ ընթերցասէր և ուսումնասէր են: () րինակ ըլլան Եւրոպայի գլխաւոր ազգերը:

Պաղղիան ու Ռնգղիան որչափ ալ հեռու ըլլան իրարմէ, տպագրութեան ու ժողովրդական մօտեցած են որ Լոնտրային մէջի խօսակցութիւնները, գործողութիւնները, գիպուածները, կարծիքները երկու օրէն Փարիզու մէջ կրկարդացուին, Փարիզիւններն ալ Լոնտրայի մէջ: Պիպուած մը կը պատահի, կամ նոր գիտելիք մը՝ նոր գիւտ մը կելէ Պաղղիա կամ Ռնգղիա, վրան տասը օր չանցնիր՝ կը տեսնես որ 70 կամ 80 միլիոն մարդ կարդացեր է ան բանը գաղղիարէն կամ անգղիարէն. ամսէ մը ետեւ ալ գրեթէ բոլոր Եւրոպա կիմանայ ու կրկարդայ գերմաներէն, իտալերէն, ռուսերէն, սպանեօլերէն և այլն: Ընդհանուր հաշուով կը համարուի թէ Ռնգղիայի մէջ տարին եօթը հարիւրնոր գիրք կը տպուի, Պերմանիային մէջ հինգ հարիւր, Պաղ-

ղիայի մէջ չորս հարիւր. շատ քրքե-րէն ալ ինչուան 30 կամ 40 հազար օրինակ. ըսել է թէ կարդացողներն ալ ըստ այնմ շատուոր են: Եւրոպացւոց ընթերցասիրութեանը մէկ նշանն ալ աս է, որ երեւելի հեղինակներուն գրուածքները անբաւ ստըկով կը գնեն տպագրատեղերն ու գրածախները և կը տպեն. օրինակի համար, Շաթոպրիան գաղղիացին իր բոլոր գրուածքները, 26 հատոր՝ տպած ու անտիպ, 1826ին ծախեց գրածախի մը 550,000 ֆրանքով. հարկաւ կիմացուի թէ ան գնող գրածախը մեծ վաստակ ընելու յուսով գնած է գրուածքները այնչափ ստըկի:

Պարձեալ, եւրոպացւոց ընթերցասիրութեանը մէկ մեծ նշանն ալ օրագիրներուն կամ լրագիրներուն շատութիւնն է, որ օրէ օր աւելնալով վրայ են: Սիայն Լոնտրա քաղաքը 1840ին՝ մէկ ամսուան մէջ 2,531,000 օրինակ օրագիր տպուեր է: Եւ սոսկալի շատութեանը համեմատ է նաև ասոնց տպագրութեան արագութիւնը: Ռնգղիայի փառլամենթին մէջ իրիկուան վեցին ատենը եղած խօսակցութիւնը՝ նոյն օրը 4 ժամէն ետեւ բոլոր Լոնտրային մէջ կրկարդացուի: Պաղղիայի մէջ 3,500,000 հոգի կայ որ օրագիր կրկարդայ կըսեն. ասանկ հասկընալու է նաև գերմանացւոց, հոլանտացւոց, իտալացւոց և ուրիշ ազգերու վրայ: Եւ թողունք անթիւ անհամար մեծ ու պզտիկ գրքատունները, վերծանութեան թանգարանները, և այլն, որ գրեթէ ամէն երեւելի քաղաքներու մէջ կան: Եւ յստիս բաւական պիտի ըլլայ՝ եւրոպացւոց ընթերցասիրութիւնը մեր ազգին ալ քիչ մը հասկըցընելու, և իբրեւ գեղեցիկ օրինակ մը առջեւ դնելու որ հետեւի:

Ո՛վ չգիտեր թէ մեր ազգը արեւելքի ազգերուն մէջ առաջին ընթերցասէր ազգերէն մէկը եղած է միշտ. ո՛վ չգիտեր թէ հիմայ ալ իր ընթերցասիրութեւնը գլխաւոր արգելք ընողն

է աղքատութիւն, խեղճութիւն, ուսումնասիրութեան միջոցներու պակասութիւն: Այս սակայն մեր պարտքն է յորդորել զամէնքը այնչափ ընթերցասէր ըլլալու, որ անով ինչուան ասարգելքներն ալ վերցունին կամ պակսին. իսկ թէ իրացընէ ընթերցասիրութիւնն ու ուսումնասիրութիւն մարդու աղքատութիւնը և խեղճութիւնը կը պակսեցընեն, ամէն օրուան փորձերով ալ յայտնի է, և աղէկը ան է որ մեր ազգը իր վրայ ալ հիմա աւելի պայծառ կը տեսնէ աս ճշմարտութիւնը, և կարօտ չէ երկայն յորդորանքներու: Բոն մը կար որ գրել կարդալը միայն եկեղեցականներու պահուած արհեստ մը կը կարծուէր. բայց հիմա աս կարծիքը գրեթէ վերցուած է. վասն զի ամէն մարդ գիտէ որ գիտութիւնը որ և իցէ մարդու արդար ժառանգութիւնն է, և ամէն մարդ պարտական է կրցածին չափ իր բանակասութիւնը ուսմամբ և գիտութեամբ կրթելու և օրէ օր՝ կատարելագործելու:

Բարոյական առաքանք:

ԱՅՍԱԿԸ չտեսած փոսիդ մէջ մի կոխեր, վասն զի խորութիւնը չես գիտեր. չճանցած մարդուդ հետ համարձակ մի վարուիր, վասն զի սրտին խորութիւնը չես գիտեր:

Ո՛ր և իցէ կենդանի կրնայ ճանչցուիլ մորթովը, ձեռովը, ու ցեղովը. միայն մարդուն աղէկութիւնը կամ գէշութիւնը իր առաքինութենէն ու մոլութենէն կը հասկըցուի. ոչ մազերէն, ոչ հագուստէն և ոչ նախնիքներէն:

Երբեք ման մարդը կը սուլի, որ ամէն գործողութեան մէջ սկիզբն ու

վերջը՝ աջն ու ձախը առաջուց կը մտածէ. այսպիսին ինքիր վրայ ոչ աղէկ կը խօսի ոչ գէշ, վասն զի գիտէ որ ինքզինքը գովելը փառամոլութիւն է, և ատենէ դուրս վար զարնելը անմտութիւն. խօսողին համար մեծ պակասութիւն, մտիկ ընողին ալ մեծ տանջանք:

Սարդ կայ որ իրեն մանր պակասութիւնները ամէնուն առջևը կը զուրցէ, որպէս զի հասկըցընէ թէ մեծ պակասութիւն չունի. ինքզինքը վար կը զարնէ՝ որպէս զի գովեստ լըսէ. սուտ խոնարհութեամբ իր փառասիրութիւնը կը յայտնէ, և անով ուրիշներուն վրայ տիրել կը ջանայ:

Երբեք մարդը ամէն բան վար զարնէր, չէ նէ՝ շատ չարասիրտ կը լար. ամէն բանի ալ մէկէն չհաւնիր, չէ նէ շատ տղայամիտ ու ցած կը լար:

Շատ մարդ կայ որ ուրիշներու աւելի աղէկ գիտէ խորհուրդ տալ բան թէ իր անձին:

Ինկերութե մէջ գտնուողին գործքերը ամէնուն աչքին առջևն են. իսկ ան գործքերուն դատաւոր շատ անգամ տգէտները և նախանձոտներն են. աս երկու տեսակ մարդիկն ալ ոչ արհամարհելու է, և ոչ խիստ մեծ բանի տեղ դնելու:

Ու կամ չէ մակբայը՝ լսողին շատ անգամ ծանր է, անոր համար ըսողին ալ ծանր պիտի ըլլայ. բայց երբեք ոչ այդչափ աղէկ է: Բեզմէ բան մը խնդրողին մէկէն ի մէկ չէ մըսեր. ատ լեզի դեղը անուշութեամբ ու քաղաքավարութեամբ բարեխառնէ. շատ անգամ ասով խնդիրքը կատարածի չափ կը լլաւ:

Ճշմարտասէր ու բարեսէր մարդուն ականջը երկու դուռ ունի. առջի դռնէն ընդունած լուրը կամ խօսքը երկրորդէն ներս չառնէր՝ ինչուան աղէկ մը չքննէ: